

Sivil-Asker İlişkilerinde Sivil Kontrol

Fatih Demir¹

Özet: Tarihsel bir süreç içinde sivil ve askeri yöneticilerin alanlarının birbirinden ayrılmasından sonra sivil-asker ilişkilerinde sivil kontrolün oluşturulması konusunda zorluklarla karşılaşmıştır. Liberal demokrasiler bu soruna çözümler üretmişlerdir, fakat bu çözümler doğaları gereği başka sorunlara yol açmıştır. Liberal demokrasinin ordu-sivil ilişkileri alanındaki geçmişi, bir yanda orduların etkin işlemesi için gereken özgünlüğü ve ulusal güvenlik, diğer yanda ordunun halkın seçilmiş temsilcilerine itaati ve demokrasi arasında bir denge kurma mücadelesidir. Çalışmanın vardığı sonuç, sivil kontrolün oluşturulması ve sürdürülmesinin asla orduyu kısıtlamaya yönelik, tek taraflı bir hareket olmadığıdır. Sivil kontrol, orduyu genel ulusal kurumlar sistemiyle bütünleştirmek, sorumluluk alanını mümkün olduğunca açık bir şekilde tarif etmek amacıyla yönelik bir karşılıklı taviz vermedir. Bir demokraside sağlıklı sivil kontrol tesis etmek için kesin anayasal güvencelerin yanında yerleşmiş, kurumsallaşmış demokratik gelenekler de gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Kontrol, Sivil-Asker İlişkileri, Ulusal Güvenlik

1. Giriş

En az otuz yıldır bağımsız olan 122 ülkeden yalnız 29'unda demokrasi aralıksız olarak işlemiştir. Dünya devletlerinin yaklaşık onda biri askeri idare altındadır. Neden askeri yönetim bu kadar yaygındır? Askeri yönetimin ne-

¹ Öğretim Görevlisi, Uşak Üniversitesi İktisat Bölümü

den daha yaygın olmadığı daha iyi bir soru olabilir (Shively, 1995:140-142). Sahip oldukları silah gücü düşünüldüğünde, orduların dünyadaki tüm ülkelerde iktidarı ellerinde bulundurmaları gerektiği iddia edilebilir. Ancak siyaset-toplum-ordu ilişkisinde tek belirleyenin silah olmadığı da bilinmektedir. Silahlı kuvvetlerin silah gücü kadar, belki de ondan daha fazla önem taşıyan sosyal sorumluluk bilinci ve ona dayalı olarak oluşan misyonunu nasıl algıladığı siyaseten belirleyici olmaktadır (Öke, 2002: 35).

Silahlı kuvvetlerin sivil kontrolü sadece yirminci yüzyılın liberal demokrasilerini ilgilendiren bir problem değildir. Toplumunu korumak amacıyla oluşturulmuş ayrı bir silahlı kurumun aynı topluma bir tehdit olabileceği ikilemi antik çağlara dayanır. “Gözeticileri kim gözetecek?” sorusu Platon’un 2500 yıl önce yazdığı diyalogu Devlet’te de ana temaydı. “Toplumun olması gereken düzeni”ni adlandırırken Platon askeri devleti bir sapma olarak tanımlamıştı. Hem antik Yunan’da hem de Roma’da “sed quis custodiet ipsos Custodes?” yani “gözeticileri kim gözetecek?” ikilemi mevcuttu. Bu soru yüzyıllar boyunca değişmeden kaldı, ancak silahlı kuvvetler ve toplumlar değiştikçe problemin doğası da değişti. Ordunun ayrı bir kurum olarak ortaya çıkması ise ancak orta çağlarda gerçekleşebildi. Avrupa’da barış zamanında da korunan sürekli ordu 17. ve 18. yüzyıllarda gelişti ve 19. yüzyılda daha da profesyonelleşti. Yirminci yüzyıla geldiğinde ise artık toplumdan ayrı, kendine özgü bir sınıf haline gelmiş, içinden çıktığı toplumun sivil yönetici seçkinlerinin otoritesine bir tehdit oluşturan profesyonel ordular söz konusuydu. Bununla birlikte orduları sivil otoritenin kontrolüne almaya yönelik yoğun bir çaba da gelişmekteydi.

Günümüzde son derece karmaşık bir yapıya bürünmüş olan sivil-asker ilişkilerinde sonuçları kontrol etmek, seçilmiş sivillerin, yani sivil otoritenin pek çok probleme verimli bir şekilde parmak basmasını gerektirir. Bu problemler kabaca şu şekilde ana başlıklara ayrılabilir: Siviller silahlı kuvvetleri partizan politiklardan ayırmak, ordudan sivil otoriteye doğrudan gelen tehlikelere direnmek, silahlı kuvvetlerde düzen ve disiplini sağlamak ve Samuel Huntington’ın “sivil-asker ilişkilerinin çağdaş problemi” olarak adlandırdığı, uzman ile bakan arasındaki, yani askeri profesyonellerle teoride onların amiri konumunda bulunan sivil siyasi seçkinlerin asker üzerindeki otoritesinin sembolü olan savunma bakanı arasındaki ilişkilere hâkim

olmak zorundadır (Bland, 1999).

Bununla beraber sivil-asker ilişkilerinin normal düzeyde seyredebilmesi tek taraflı bir çabayla sağlanamaz. Bunun için silahlı kuvvetlere düşen ödevler de vardır. Ancak “silahlı” kuvvetlerin doğası göz önüne alındığında akla kaçınılmaz olarak şu soru gelmektedir: Sağlıklı bir sivil-asker ilişkileri sistemi, ordunun sahip olduğu silahlı güç ve insanların hükmetmeye olan doğal eğilimi bir arada düşünüldüğünde, nasıl sağlanabilecektir? Bu soruya verilen çeşitli yanıtlar ve farklı ülkelerde bu amacı gerçekleştirmek için gösterilen çabalar çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

2. Sivil-Asker Ayrımının Ortaya Çıkışı

Sivil-asker ayrımını yapmadan önce, bu iki alan arasındaki ilişkilerin birbirinden ayrılmasının neden bu kadar uzun ve yoğun bir çaba gerektirdiğine ve bu çaba gösterildiği halde neden hala ideal seviyeye çekilemediğine göz atmak gerekir. Bu bağlamda yapılacak olan bir analiz, devlet kurumunun oluştuğu çağlara kadar geriye gidebilir.

Toplumun ana siyasi merkezi olarak devlet, savaşma ve savaşları finanse etmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir (Martin, 1994). Devletin bu doğası, yani savaşların belirleyici bir faktör oluşu, savaş konusunda uzmanlaşma ihtiyacını da kaçınılmaz olarak beraberinde getirmiştir. Savaş yapacak bir mekanizmanın oluşumu buna dayanmaktadır. Ancak bu mekanizma tarihin her döneminde bugünkü gibi olmamıştır. Günümüzün savaş mekanizmalarında düzenli ve profesyonel orduların egemen olmasına karşın, önceki yüzyıllarda eli silah tutan herkesin asker sayıldığı milis sistemi geçerliydi. Düzenli ordudan farklı olarak milisler, vatandaş topluluğunun içinden seçilen subay ve erleriyle, oldukça demokratik bir kurumdu. Esasen pek çok milis biriminde subaylar seçimle göreve gelmekteydi. Ne subaylar ne de erler toplumdan ayrıydı; askeri görevleri özgür bir toplumdaki özgür insanlar olarak üstlendikleri rollerden sadece biriydi. Neyin siyasi, neyin askeri olduğu konusunda kesin bir ayrım bulunmuyordu. Siyasi ve askeri liderlik, aynı kaynak ve dış görünüşü paylaşarak bir aradaydı. Bir anlamda, sivil-asker ilişkileri diye bir şey yoktu çünkü askeri kurumlar henüz devletin ve toplumun diğer kurumlarından ayrılmamışlardı. Siyasi arenadaki grup çatışmaları, bu grupların ordudaki temsilcileri tarafından askeri arena-

ya da aynen yansıtılıyordu. On dokuzuncu yüzyılda sivil kontrol şekil değiştirmeye başladı. Fransız devriminin ve Amerikan iç savaşının devasa orduları, nüfus artışı, teknolojinin gelişmesi, sanayileşmenin başlaması ve kentleşmenin yükselişi artan işlevsel özelleşme ve işbölümüne katkıda bulundular (Huntington, 1956).

Ordularda geçmişte ve bugün öne çıkarılan değerler arasında önemli farklılıklar vardır. Örneğin disiplinin ordudaki üst-ast ilişkileri arasındaki öncelikli konumu bile yavaş yavaş yerini daha modern kavramlara bırakmaktadır. Ordunun özellikle savaşa veya savaş hazırlıklarına ayrılmış bölümlerinde bile yüksek rütbedeki komutanların endişesi katı disiplin sağlamak değil, yüksek düzeyde inisiyatif gücü ve moralin korunmasıdır. Bu, büyük ordular ve sert askeri disiplinin ortaya çıkışından bu yana askeri teşkilatlanmanın geçirdiği yavaş ancak sürekli değişimin çok önemli bir boyutudur (Janowitz, 1957). Dolayısıyla sivil-asker ilişkileri de, sivil siyasi sistemdeki değişim kadar, askeri sistemdeki evrime de bağlı olarak, zamanla kaçınılmaz şekilde biçim değiştirmektedir. Aynı değişim sivil kontrolün doğasını da ciddi biçimde değiştirdi. Sivil kontrolün temel belirleyenlerinden biri subaylar ile toplumun diğer üyeleri arasındaki rollerin ayrışması sonucunda ortaya çıkan durumun kontrol altına alınması gerekliliğidir. Aslında, subayın rolünü diğer toplumsal rollerden ayırmak çağdaş sivil-asker ilişkileri problemini yaratan olaydır (Huntington, 1956).

3. Ordunun Siyasete Etkisi

Ordu ve politika arasındaki ilişkiden söz edildiğinde akla ilk gelen, siyasal iktidarın zorla işbaşından uzaklaştırılması olayıdır. Ancak, söz konusu ilişki, günümüzde değişik görünüm ve boyutlara ulaşmıştır. Silahlı Kuvvetler, kimi ülkelerde modernleşmeye önderlik eden itici bir güç olarak görülebilmekte; kimi ülkelerde de, sahip olduğu politik ağırlık nedeniyle bazı siyasal ve ekonomik kararların alınmasında etkili olabilmektedir (Öztürk, 1993: 30). Ordular ile sivil yapılanmalar arasındaki etkileşimin sadece askeri darbe-lerden ibaret olmadığı açıktır. Ordunun etkisi, askeri ve endüstriyel liderlerin yanı sıra sivil bürokratları da kapsayan bir askeri-endüstriyel kompleks aracılığıyla genişlemiştir (Chittick, 1988). Bu kompleksten ilk bahseden, eski ABD başkanlarından Dwight D. Eisenhower olmuştur. Gerçekten de, bu

kompleks yapı, geçmişte ve günümüzde sivil-asker ilişkilerinde karşılaşılan zorlukların önemli bir sebebidir. Başlangıçta silahlı kuvvetler ve silah üreticileri arasında bir koalisyon olduğu, ve savaş yürütmek değil, büyük çapta askeri harcamaların sürdürülmesi amacını taşıdığı düşünülen askeri-endüstriyel kompleks sonraları daha geniş kapsamlı olarak ele alınmaya başlanmış ve eğitim sistemi, araştırma enstitüleri, sendikalar ve seçmenlerin çoğunun askeri endüstriler tarafından istihdam edildiği bölgelerin parlamentodaki temsilcilerini de kapsadığı kabul edilmiştir. Bremen Üniversitesi'nden Dieter Senghaas bu yapıyla ilgili olarak “siyasi-ideolojik-askeri-bilimsel-teknolojik-endüstriyel” bir kompleksten söz eder (Berghahn, 1981: 86-87).

Ordunun siyasete etkisi, ölçülmesi zor bir kavramdır. Ancak bazı araştırmacılar, derecelendirmeseler de, bunu ölçebilmek için bazı göstergeler belirlemişlerdir. Örneğin Samuel Huntington subayların etkisinin ölçülebileceği dört göstergeden bahseder – subayların grup davranışındaki birliklik, yetkilerine verilen ekonomik ve insani kaynaklar, diğer gruplara hiyerarşik olarak girmeleri ve subayların popülaritesi (Huntington, 1957: 88-89). Bütün bu faktörler siyaset ile ordu kurumu arasındaki ilişkinin görünümünü belirleyen etkenlerdir. Ordu ile siyaset yapısı arasındaki ilişki de genellikle savunma bakanlıkları aracılığıyla şekillenir.

Bir ülkede savunma bakanının ordu ile olan etkileşimi o ülkede sivil-asker ilişkilerinin belirleyicilerinden biri olabilir. Bu noktada sorulan önemli bir soru şudur: Sivil bir savunma bakanı nasıl olur da teknik bilgiler üzerinde tekele varan bir hâkimiyete ve kanun tarafından desteklenen geleneksel sorumluluklara sahip askerleri gerçekten kontrol edebilir? Bu sorunun cevabı, belki de paradoksal olarak, çalışanları üzerinde otoriteye sahip ve aynı zamanda orduyu sivil otoriteye tabi kılma konusunda kadrosunun gönüllü işbirliği ve yardımını da sağlayan güçlü bakanlar tarafından verilmektedir. Siyasetçiler sıklıkla bu ikili stratejiyi izlemeden ve ordunun geleneksel askeri politikalar ve fonksiyonlar üzerindeki haklı otoritesini kabul etmeden savunma politikası ve askeri sonuçları kontrol edemezler (Bland, 1999).

4. Tartışmanın Düşünsel Temelleri

Sivil-asker ilişkileri tartışmasında çok sayıda ve farklı düşünce ortaya atılmıştır. Bunların çoğu Amerikan kaynaklıdır. Alanın öncü isimleri de yine

Amerikan örneğini inceleyerek genellemelere ulaşmışlar, modeller oluşturmuşlardır. Bunlar arasında Samuel Finer, Samuel Huntington ve Morris Janowitz gibi büyük analizcilerin ortak görüşü, demokrasiyi korumak için ordunun sivil otoritenin – hükümetin - kontrolünde olması ve bu arada profesyonel özerklik ve siyasi tarafsızlığa da sahip bulunması gerektiği yönündedir (Etzioni-Halevy, 1996).

Sivil-asker ilişkileri alanında çalışan ilk araştırmacılardan biri olan Profesör Harold D. Lasswell bir garnizon-devlet teorisi ortaya atmıştır. Bu teori sivil hâkimiyetinin güçten düşmesine dayanır (Janowitz, 1957). Lasswell 1941 yılında Amerikan Sosyoloji Dergisi'nde çıkan makalesine şöyle başlamaktadır: “Bu makalenin amacı bir ‘garnizon devletler’ dünyasına doğru gidiyor olmamız olasılığını tartışmaktır – toplumdaki en güçlü grubun şiddet uzmanları olduğu bir dünyaya” (Lasswell, 1941). Lasswell’e göre bilim adamının, insan kişiliğine saygıyı paylaşan demokratik bir vatandaş da bildiği bir dünyada, bilim adamı için rasyonel olan demokratik toplumun kurtuluşu ile ilgili sorunlara öncelik vermesidir. Burada Lasswell’i İkinci Dünya Savaşı ortamındaki yükselen nasyonal sosyalizm ve batılı demokrasilerde askeri konulara verilen önemin aşırı derecede artmış olmasının, belli bir endişeye sevk ettiği açıktır. Kötümser bir bakış açısıyla Lasswell, çağdaş teknik bir toplumda hâkim olan askerlerin tarih ve gelenekteki subaylardan çok farklı olacaklarını ileri sürmüştür. Ona göre şiddet uzmanları eğitimlerine, çağdaş sivil idareye mahsus olduğu düşünülen pek çok beceride yüksek derecede uzmanlığı da dâhil edeceklerdir.

Garnizon devlette, en azından başlangıç aşamasında, iradenin kafasında ahlakla ilgili problemler ağırlıkta olacaklardır. Burada ahlakın evrensel mi, yoksa rejimin ideolojisi temelinde mi olduğu konusunda kesin bir ifade olmamakla beraber, Lasswell’in çizgisi göz önüne alındığında ikincisinin daha doğru olduğu, dolayısıyla keyfiliğin hâkimiyetinin bulunduğu düşünülebilir. Yani garnizon devletin asıl erdemleri itaat görevi, devlete hizmet ve çalışmadır. Garnizon devletin önde gelen unsurları arasında bir de savaşmaktan çok her şeyi seremonileştirme eğilimi özellikle yaygın olacaktır. Askeri piramidin en tepesindekiler gelir piramidinde de şüphesiz olarak en üstlerde yer alacaklardır. Gerçek savaş zamanlarında, genel morali korumak açısından, gelir farklılığını azaltmak için fedakarlıklar yapmak gerekli

olabilir. Bu fedakârlıkların gerekeceği düşüncesi de savaşların önlenmesi için iyi bir etken haline gelebilir (Lasswell, 1941). Bu teorinin belki en olumlu öngörüsü budur.

“At Sırtındaki Adam: Politikaya Askeri Müdahale” adlı eseri sivil-asker ilişkilerinin en iyi çalışmalarından biri olmaya devam eden S. E. Finer, çalışmasını şu yorumla açar: “Ordunun mevcut gücü göz önüne alındığında sorulması gereken soru, ordunun neden başkaldırdığı değil, neden itaat ettiricidir.” Ona göre sivil üstünlüğe karşı askeri saygı, müdahalenin önde gelen önleyicisidir (Finer, 1975: 5). Finer iyi sivil-asker ilişkilerinin anahtarının sivil üstünlük ilkesine ordunun saygı göstermesi olduğunu ileri sürmüştür (Avant, 1998).

Sivil-asker ilişkileri konusunda çok önemli eserler vermiş bir diğer akademisyen Samuel Huntington’dır. Özellikle “The Soldier and the State” adlı eserinde halen akademik çevrelerde tartışılan görüşler ileri sürmüştür. Ona göre sivil ve askeri alanların ayrımı, ilişkilerin sağlıklı yürütmesi açısından kaçınılmazdır. Bir taraftan, devlet adamları, askeri uzmanlık ve ilgi alanlarının bütünlüğünü kabul eder, diğer taraftan da subay siyasi olarak tarafsız kalır ve devlet adamlarının siyasi rehberliğini kabul eder. Huntington’a göre sivil-asker ilişkilerindeki değişiklikler bu denge yok olduğu zaman ortaya çıkar (Huntington, 1957: 70-72).

Genel bir çerçeve oluşturulacak olursa şu söylenebilir: Fikirlerin siyasi tartışma ortamına katılım aracılığıyla siyaset üzerinde kalıcı etkileri vardır. Bu, özellikle, siyasi ve askeri alt-kültürlerin kurumlar içinde kuşaktan kuşağa geçtiği sivil-asker ilişkilerinde böyledir. Bu bağlamda, sivil-asker ilişkileri kurumlara işlenerek ilke, norm ve kurallara dönüşen ve tarih, deneyim ve önyargılar tarafından güçlendirilen belirli fikirler üzerinde oluşmuşlardır (Bland, 1999). Bununla beraber, ideal sivil-asker ilişkileri konusunda akademisyenler arasında üzerinde uzlaşılmış bir model yoktur. Yukarıda sayılan temel isimlerin dışında onlardan sonraki uzmanlar da, bazı konularda hemfikir olsalar da, tam bir görüş birliğine varamamışlar, hatta temel konularda bile görüş ayrılığına düştükleri olmuştur. Örneğin A. R. Luckham iç askeri zorlamaları önlemek için sivil ve askeri yetkililer arasında bir karşılıklı özerklik ve güç dengesi olması gerektiğini ileri sürmüştür. Bundan dolayı ordunun görelî özerklik ve siyasi tarafsızlığının demokrasi için

gerekli olduğu yaygın bir eğilimdir. Ancak Sarkesian gibi bazıları da ordu ile siviller arasında her alanda alış-verişe dayanan daha yakın bir ortaklık bulunması gerektiğini savunurlar (Etzioni-Halevy, 1996).

Sivil kontrol konusunda en önemli düşünsel katkı, son yıllarda Medeniyetler çatışması teziyle gündeme gelen Samuel Huntington tarafından yapılmıştır. “Objektif sivil kontrol” kavramını literatüre kazandıran Huntington, bu alandaki akademik tartışmaları ilk başlatan akademisyen olarak kabul edilebilir.

5. Samuel Huntington ve Objektif Sivil Kontrol

Samuel Huntington’ın eserleri arasında Ortak Savunma: Ulusal Politikalarda Stratejik Programlar (1961), Değişen Toplumlarda Siyasi Düzen (1968), Amerikan Politikaları: Uyumsuzluğun Vaadi (1981), Üçüncü Dalga: Geç Yirminci Yüzyılda Demokratikleşme (1991), Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzenini Yeniden Kurma (1996), ve yazarları arasında yer aldığı Siyasi Güç: ABD-SSCB (1964), Demokrasinin Krizi (1974), ve Kolay Tercih Yok: Gelişmekte Olan Ülkelerde Siyasi Katılım (1976) sayılabilir. Huntington halen Albert J. Weatherhead III Üniversitesi’nde profesördür ve Harvard Uluslararası ve Alan Çalışmaları Akademisi’nde de başkan olarak görev yapmaktadır. 1986-87 yıllarında Amerikan Siyaset Bilimi Derneği’nin başkanlığını yapmış, daha önce 1977 ve 1978’de ise Ulusal Güvenlik Konseyi için Güvenlik Planlaması Koordinatörü olarak Beyaz Saray’da görev yapmıştır. Ayrıca Dış Politika dergisinin de kurucusudur ve yedi yıl boyunca editörleri arasında yer almıştır.²

Samuel Huntington’ın asker-sivil ilişkileri literatürüne kazandırdığı en büyük eser, 1957 yılında yazdığı Asker ve Devlet’tir (The Soldier and the State). Aşağıda incelenecek görüşler, özellikle objektif-sübjektif kontrol tartışması ve askeri profesyonelleşme gibi akademik çevrelerde halen tartışılan kavramlar bu kitapta ortaya atılmıştır. The American Political Science Review’in kitabın 2000 baskısı için yaptığı yorumda şöyle denmektedir: “Kitap Amerika ve askerleri ile ilgili pek çok derinlemesine inceleme içer-

2 Bilgiler Harvard Üniversitesi web sitesinden alınmıştır
(<http://www.gov.harvard.edu/Faculty/Bios/Huntington.htm>).

mektedir ve vardığı sonuçların pek çoğunun arkasındaki düşünüş kesin ve açıktır... Aynı zamanda kitap ordu hakkında halen politika sürecine sıkıntı vermekte olan bir dizi önyargıyı da ortaya çıkarmaktadır.”³

Peter Feaver’a göre Amerikan sivil-asker ilişkilerinin en önemli sorusu şudur: sivil bir hükümet ordusunu nasıl kontrol edebilir? Samuel Huntington’ın buna verdiği cevap, askeri profesyonelleşmenin en üst düzeye çıkarılması olmuştur ve bu yanıt, kırk yıl sonra bile sivil-asker teorisyenlerini bölmeye devam etmektedir (Feaver, 1996).

Orduların siyasal karar alma mekanizmalarının dışında kalmalarına, literatürde “sivil kontrol” denir. İşte, bu konuda öngörülecek metot açısından halen -belli ölçülerde- geçerliliğini sürdüren kuramsal çerçevenin sahibi Samuel Huntington’dır (Öke, 2002: 36). Aşağıda akademisyenin objektif sivil kontrol ve bunun en önemli aracı olarak gördüğü profesyonelleşme kavramları hakkındaki incelemeleri ele alınacaktır.

Huntington’a göre aynı anda hem ordunun sivil otoriteye tabi olmasını hem de ordunun askeri gücünü en üst düzeye çıkararak bir sivil kontrol türünün bulunması çok önemlidir, bu da objektif sivil kontroldür. Objektif kontrol sivil toplumun hem dış düşmanlardan hem de ordudan korunmasını garanti eder (Feaver, 1996). Huntington’a göre “objektif sivil kontrol, sivil liderler tarafından ordu için bir uzmanlık ve özerklik alanının ve orduya siyasi müdahalenin en aza indirilmesinin kabul edilmesi ve tanınmasını içerir” (Huntington, 1996).

Samuel Huntington’a göre sivil-asker ilişkilerindeki problem bir darbe ihtimali değil, toplumsal değerleri en iyi yansıtan ordunun ülkenin çıkarlarını en iyi koruyan ordu olamayacağı gerçeğidir. Ona göre bu, liberal toplumsal değerlerin ordunun işlevsel gereklerinden kaynaklanan muhafazakar gerçekçilikle çatışmasıdır. Liberal demokrasilerin ikilemleri ile ilgili bölümde incelenen özgünlük-itaat dengesi ona göre ciddi bir problemdir, ve bu problemin çözümü ise kendisinin “objektif sivil kontrol” olarak tanımladığı durumdur (Avant, 1998).

Huntington’a göre bütün otoriter rejimler, sanayileşmiş demokrasilerde

3 Bilgiler amazon.com sitesinden alınmıştır

(http://www.amazon.com/exec/obidos/tg/detail/-/0674817362/ref=lib_rd_ss_TBCV/002-4250527-5072003?v=gance&s=books&vi=reader&img=28#reader-link).

görülen “objektif sivil kontrol”dan yoksundurlar. Bu terimin 4 unsuru vardır:

1. Yüksek düzeyde askeri profesyonelleşme ve mesleki yetkinliklerinin sınırlarının subaylar tarafından bilinmesi ve kabul edilmesi,
2. Ordunun, dış politika ve askeri politikada temel kararları veren sivil siyasi liderlere etkin bir biçimde tabi olması,
3. Sivil siyasi liderlerin ordu için bir profesyonel yetkinlik ve özerklik alanı bulunduğunu kabul etmeleri,
4. Sonuç olarak, siyasete askeri müdahalenin ve orduya siyasi müdahalelerin en aza indirilmesi (Huntington, 1996).

Huntington’ın bu modelinin tam karşısında ise “sübjektif sivil kontrol” kavramı bulunur. Sübjektif sivil kontrol siyasi ve askeri sorumlulukları bir araya getiren ve askeri işlerin kontrolünü birden fazla hükümet kurumuna dağıtan anayasal biçimlendirmeler ve devlet kuruluşları tarafından daha da geliştirilmiştir. Objektif sivil kontrolü geliştiren ise siyasi ve askeri sorumlulukları birbirinden ayıran ve askeri işlerin kontrolünü tek bir yasal otoriteye veren biçimlendirme ve kuruluşlar olmuştur (Huntington, 1996).

Profesyonel subay devlete liderlerinin ve değerlerini paylaştığından değil, bu, onun profesyonel sorumluluğu olduğu için itaat eder. Bu objektif sivil kontrol, çağdaş batı toplumlarının koşullarının gerektirdiği biçimdir. On sekizinci yüzyılda hâkim olan sübjektif sivil kontrole tamamen karşıdır. Sübjektif sivil kontrol amacına orduyu sivilleştirip devletin aynası haline getirerek ulaşmıştır. Objektif kontrol ise orduyu askerileştirerek, devletin aracı yaparak amacına erişmiştir. Sübjektif sivil kontrol siyasete askerin katılmasını öngörür; objektif sivil kontrol ise askerin siyaset dışında olmasını gerektirir (Huntington, 1996). Sübjektif sivil kontrolde profesyonel ordunun örgütsel bağımsızlığı yok olur. Subay, başka alternatifi olmadığı için savaşır (Janowitz, 1957). Objektif sivil kontrole göre ise subay, kendi alanında özerkliğe sahip olan ordunun savaş gibi konularda karar alma süreçlerine fikrinin dâhil edilmesi dolayısıyla bu mekanizmanın dışında kalmamaktadır, çünkü ordunun görüşlerini böyle konularda dışlamak askeri profesyonelleşmeye ve dolayısıyla sivil kontrole zarar verir.

Sivil kontrol türleri üzerindeki tartışmanın sonucunda özetle şu söylenebilir: sivil-askeri kontrolün daha verimli biçimi objektif sivil kontroldür. Bu bi-

çimin esası özerk askeri profesyonelleşmeyi kabul etmesindedir; sübjektif sivil kontrolün esası ise bağımsız bir askeri alanın reddidir (Herspring, 1999).

6. Toplum-Ordu İlişkisi

Toplum büyüdükçe ve savaş sanatı-bilimi geliştikçe rol farklılaşması ve yeteneklerde özelleşme artacaktır. Aynen toplumun ihtiyaç duyduğu ürünleri üretmek için az sayıda üreticiye dayanmaya başlandığı gibi, toplumun güvenliği için de giderek daha az sayıda askere ihtiyaç duyulacaktır. Elbette bu alt grup tüm toplumu tam olarak temsil etmeyebilir; savunmanın yükü tüm alt gruplar arasında eşit olarak paylaşılabilir gibi, bazı unsurların (örneğin aristokratlar ya da bazı etnik gruplar) üzerine daha fazla yük binebilir. Her durumda asıl savaş toplumun belli bir grubu tarafından yapılacaktır ve bu grup da ordu olacaktır.

Sivil-asker ilişkileri tartışmalarında ordu ile toplum arasındaki etkileşimin ne düzeyde ve ne şekilde olacağı konusunda çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Bunlardan izolasyon yanlıları ordunun toplumdaki ayrılmasının hem sivil kontrol hem de askeri performans açısından önemli olduğunu savunmuşlardır. Örneğin Huntington toplum etkisinin olmayışının subaylar üzerindeki sivil kontrolün verimliliğini koruyup geliştireceğini düşünmüştür (Sorensen, 1994).

Ordu ile toplum arasında çok daha yakın bir birlikteliğin olması gerektiğini savunanlar da vardır. En azından bazı demokrasi teorisyenleri ABD'nin eski devlet başkanı Thomas Jefferson'ın "her asker bir vatandaş, her vatandaş bir asker" sözlerinde ifadesini bulan benimseyişin son derece arzulanan bir durum olduğunu savunurlar ve onlara göre bu idealden her uzaklaşma demokratik bir toplumdaki sivil-asker ilişkilerinin doğasının yeniden düşünülmesi gerektiği anlamına gelir (Huntington, 1996).

Yirminci yüzyıldaki dünya savaşlarının askeri gereklilikleri, modern devletin askeri alanın dışında da istihbarat edinme kapasitesini oldukça arttırdı. Devlet toplumun kaynaklarını daha önce görülmemiş şekilde seferber etti, ve toplumu, silahlı kuvvetler için insan ihtiyacını karşılamak, yetişkin insan nüfusunu savaş ekonomisinin öncelikli sektörlerinde istihdam etmek, ürün ve hizmetlerin üretim ve dağıtımını düzenlemek, ve çağdaş devletlerde savaş gücünün önemli bir bileşeni olan iç kamuoyu hakkında bilgi

edinmek konularında değerlendirdi (Dandeker, 1994). Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle oluşan yeni dünya düzeni çerçevesinde ise iki değişim göze çarpmaktadır. Birincisi, gelişmiş ülkeler arasında savaş ihtimali azaldıkça, orduların gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasındaki çatışmalara dâhil olmaları olasılığı artmaktadır. Ancak, gelişmiş ülkelerin, böyle askeri müdahalelerin ulusal çıkarları açısından yaşamsal öneme sahip olduğunu kamuoylarına anlatmaları zordur. Bundan dolayı askeri operasyonların, kamuoyuna olan etkileri de göz önüne alınarak sivil idaresi silahlı kuvvetler ile toplum arasındaki ilişkilerin geleceği açısından çok önemli olacaktır. İkinci gelişme, teknolojik ve iletişim araçları ile ilgili değişimlerin toplum ve siyaset üzerindeki etkileridir. Körfez savaşında medyanın gelişimi ile ilgili çalışmasında Boden, globalleşme ve geç modernitenin savaş ve topluma, özellikle de yoğun ve geniş iletişim ve gerçek zamanlı bildirim süreçleri açısından olan etkilerini incelemiştir (Dandeker, 1994). Burada şu bağlantının doğrudan ve önemli olduğuna inanılmaktadır: kötü müdahaleler çıkmazda dönüşmekte ve bu çıkmazlar da ordunun misyonu için ve sonunda kurum olarak ordu için halk desteğinin aşınmasına sebep olmaktadır. Bundan dolayı, ordu inisiyatifi önemlidir. Kendi kriterlerine uymayan müdahaleleri önleyebilirlerse halkın destek ve saygısını koruyabilirler (Dauber, 1998).

Ordunun toplum karşısındaki durumunu etkileyen çok önemli bir faktör de subayların devşirildiği grupların toplumun geneli içindeki durumlarıdır. Morris Janowitz'ın gözlemlerine başvurulacak olursa, askeri seçkinler devşirme tabanlarını dar, nispeten yüksek gelir seviyesindeki kesimden daha geniş, düşük seviyede ve daha fazla temsilci bir toplumsal tabana kaydırmaktadırlar (Janowitz, 1957). Bu da ordunun içinden çıktığı halkla daha yüksek düzeyde bir benzerlik ve iletişim oluşturmaya çalıştığını düşündürmektedir.

Ordu-toplum ilişkilerinin bir başka boyutu da hareketlerinin meşruiyeti ve dolayısıyla hesap verme meselesidir. Ordunun seçilmiş bir kurum olmayışının bir sonucu olarak, topluma karşı doğrudan hesap vermekten muaf olduğu bir gerçektir, ancak ordunun da toplumun seçilmiş kurumlarına karşı sorumlu tutularak topluma dolaylı da olsa bir mekanizma içinde hesap vermesi sağlanmıştır. Sonuçta bir kamu kurumu olan ordu da bazı makamlara karşı sorumludur. Pek çok ülkede, (özellikle batı demokrasilerinde bu fiilen de böyledir) orduyu temsil eden en üst düzeydeki yetkili olan genel-

kurmay başkanı savunma bakanına karşı sorumludur. Böyle bir hesap verme sistemi sadece bakanın çıkarlarına hizmet etmekle kalmaz, aynı zamanda kamuya ordunun siyasi yönlendirmeye ve hükümet politikaları doğrultusunda hareket ettiğini de gösterir. Kamuya hesap verme aynı zamanda ordunun da işine yarar, çünkü hataların siyasi kararlara bağlanabildiği bir ortamda, zor zamanlarda da ordu halkın desteğini koruyabilir (Brand, 1999).

Savunma bakanları da ordu ile toplum arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir zeminde yürütmesi için bazı adımlar atabilirler. Bakanlar uzmanlardan edindikleri tavsiyeleri tam olarak uygulamak ve test etmek için kendi bakanlıkları dışında tavsiyeye ihtiyaç duyarlar. Çoğu olgun demokraside savunma bakanları bağımsız stratejik çalışma merkezleri, savunma çıkar grupları, diğer resmi olmayan kuruluşlar, akademi ve medyadan oluşan bağımsız savunma komiteleri oluşturmuşlardır. Bundan dolayı savunma bakanları savunma teşkilatlanmasının dışında çeşitli birimlerden meydana gelen bir savunma topluluğunun oluşması için imkân sağlamalıdır. Böyle bir topluluğun olmadığı yerde bakanlar, örneğin hükümet fonlarını bu amaçla sivil toplum ve üniversitelere sağlayarak, bunun oluşmasına yardımcı olabilirler (Bland, 1999).

7. Ulusal Güvenlik

Sivil-asker ilişkilerinin demokrasiye zarar vermeyecek şekilde yürütülmesi ve askeri güç ile sivil güç arasındaki etkileşimin demokratik değerlerin göz ardı edilmediği bir ortamda meydana gelmesi, bu alanda çalışan araştırmacıların çoğunun ulaşmaya çalıştığı noktadır. Ancak bir ülkede demokrasinin olabilmesi için öncelikli koşul elbette ki egemenliktir. Yani, o devletin dış tehditlere karşı ülkenin ve ulusun bağımsızlığını koruyabilmesi gerekir. Bu da güvenlik gereklerini karşımıza çıkarmaktadır. Demokratik değerler ile güvenliğin gerektirdiği özel durumlar arasındaki ikilem tartışmalarında en çok başvurulan kavramlardan biri *ulusal güvenlik* olagelmıştır. Bu kavrama, her zaman iyi niyetli olmayan bir biçimde, gizliliğin demokrasiye tercih edildiği durumları meşrulaştırmak için de sıkça başvurulmaktadır. “Ulusal Güvenlik” kavramının ülkeden ülkeye, hatta aynı ülkede değişik rejimler ve zamanlar arasında farklılaşan, özel koşullara işaret eden tanımlarına rastlamak mümkündür. Yine de, bu tanımların hemen hepsinde ortak olan noktalar bir araya getirildiğinde şöyle bir tanımlama yapılabilir: ulusal

güvenlik, bir ülkenin iç ve dış tehlikelere karşı korunabilmesi için gerekli askeri, siyasi, ekonomik ve toplumsal tüm tedbirlerin alınması mekanizmasıdır. Prof. Dr. Şeref Gözübüyük, şöyle bir tanımlama yapmıştır: “ulusal güvenlik kavramı geniş kapsamlıdır. Ulusal güvenlik iç ve dış güvenliği kapsadığı gibi ulusal güvenlikle ilgili ekonomik ve toplumsal konuları da kapsar” (Gözübüyük, 1985: 58-59, Özdemir, 1993:135-136). Edmonds da ulusal güvenlik sisteminin tanımını şu şekilde yapmıştır: “Ulusal güvenlik sistemleri iç ya da dış herhangi bir tehdidin tanımlanmasıyla ilgili ve ne şekilde hareket edileceğine karar verme yetkisine ve bu kararları uygulama sorumluluğuna sahip kurumları bir araya getirir” (Edmonds, 1971: 117).

Bu bağlamda bütün liberal demokrasilerde iki öncelik şunlar olmaktadır: ulusal güvenlik sisteminin topluluk adına yaptıklarından sorumlu olacağı etkili mekanizmaların oluşturulması ve ulusal güvenlik sisteminin hukuk devleti ve bireylerin temel haklarını tehdit etmeyen bir şekilde işleminin sağlanması (Dandeker, 1994). Bunlar demokratik kurumların güvenliğe en az zarar verecek şekilde işlemesi ve güvenliğin, demokrasiye en az zarar verecek şekilde sağlanması için gerekli temel koşullardır.

8. Ordunun Sivil Kontrolüne Liberal Çözüm

Temsili demokrasinin temel özelliklerinden biri siyasi gücü kullanan politikacıların kendilerini seçenlere ve adına politika yapıp uyguladıklarına karşı sorumlu olmalarıdır. Ordunun topluma – yani seçmene – karşı böyle bir sorumluluğu yoktur. Bu durum demokratik toplumlarda orduyu sivil kontrole tabi kılma çabalarının karmaşıklaşmasının temel sebeplerinden biridir.

Ordunun sivil güce tabi oluşunun, liberal demokratik bir toplumun gerekli (ancak yeterli olmayan) bir tanımı olduğuna inanılır (Burk, 1998). Buna kısaca *ordunun sivil kontrolü* denir. Araştırmacı ve akademisyenler genelde ordunun politika üretim sürecinde aldığı rol üzerinde tartışmışlar ve sivil kontrolün sağlığı için politika üretilmesinde askerlerin işgal ettiği yerin en aza indirilmesi üzerinde görüş birliğine varmışlardır. Örneğin Kenneth Kemp ve Charles Hudlin ordunun politika üretimini etkilememesi gerektiğini söyleyerek, askeri profesyonelleşme ve sınırlamanın sivil kontrol için önemli olduğunu vurgulamıştır (Avant, 1998). Bunun yöntemi üzerinde çeşitli fikirler ileri sürülmüş, ordunun sivil kontrolü amacına yönelik çe-

şitli sivil-asker ilişkileri modelleri oluşturulmuştur. Samuel Huntington, Morris Janowitz, Amos Perlmutter başta olmak üzere Samuel Finer, Christopher Dandeker, Douglas Bland ve Rebecca Schiff gibi araştırmacılar bu modeller üzerinde çalışmışlardır.

Bir ordu asla darbe yapmayabilir, ancak yine de sistematik olarak sivil kontrolü bertaraf edebilir. Örneğin, bir ordu darbe tehdidinde bulunup da hükümetten tavizler koparıldıktan sonra darbeden vazgeçerse, bunun sivil kontrol açısından bir zafer olduğunu söylemek güçtür. Bir taraftan, ordunun darbe yapmayışının nedeni temel koruma görevini bile yerine getiremeyecek şekilde güçsüz ve demoralize oluşu olabilir. Diğer taraftan ise darbe yapmayıp (buna gücü olduğu halde) yönlendirilmeye karşı koyabilir ya da seçilmiş otoriteye başka şekillerde karşı koyabilir. Öyleyse, sivil-asker probleminin doğru bir tedavisi, sivil kontrolün yalnız darbeleri önlemekten ibaret olmadığını kabul etmelidir (Feaver, 1996). Problemin boyutları bundan çok daha geniş ve çeşitlidir.

Sivil kontrolü artırma çabaları sivil-asker ilişkileri probleminin doğasındaki çelişkidenden bağımsız olamamaktadır. Bir taraftan ordu toplumun savaşlarında ayakta kalacak kadar güçlü olmalıdır. Diğer taraftan da ordu, sistemi düşmanlardan korumak durumunda olduğu gibi, faaliyetlerini, korumakla yükümlü olduğu toplumu yok etmeyecek şekilde yürütmelidir. Bu problemde iki merkezi ve potansiyel olarak çatışması mümkün ilke çıkarılabilir. Birincisi, ordu toplumun savaşlarında ayakta kalacak kadar güçlü olmalıdır. Bu birinci ilkedeki, ideal ordu tipinin bazı özellikleri çıkarılabilir: politik yapıyı savunmayla sorumlu; acil durumlara ve gerektiğinde daha az önemli sorunlara karşı hazırlıklı ve toplumun siyasi yapısının karşılaşılabileceği belli tehlikelere karşı uygun şekilde yönlendirilmiş ve yeteri kadar güçlü. İkinci ilke ise birincisiyle mantıksal olarak ilgili fakat pratikte onunla çatışma halindedir: ordu, sistemi düşmanlardan korumak durumunda olduğu gibi, faaliyetlerini, korumakla yükümlü olduğu toplumu yok etmeyecek şekilde yürütmelidir. Düşmanlarla karşılaşacağı için ordunun zorlayıcı gücü, yani iradesini başkalarına kabul ettirme gücü olmalıdır. Ancak yine bu zorlayıcı gücü olduğu için, kendisini yaratan topluma iradesini kabul ettirme yeteneğine de sahip olabilir. Dolayısıyla sivil-asker ilişkilerinin geleceksel bir endişe konusu ordunun siyasi gücü doğrudan ele geçirmesi ola-

gelmiştir (Feaver, 1996). Sivil-asker konusundaki ana tema sivillerin ihtiyaç duyduğu her şeyi yapabilecek kadar güçlü ve fakat aynı zamanda sadece sivillerin yetki verdiği şeyleri yapacak bir orduyu, bu iki özelliği uzlaştırarak, oluşturmaktır (Feaver, 1996). Buradan hareketle, konunun doğasındaki bu çelişkinin üstesinden gelinebildiği takdirde sivil-asker ilişkilerini sağlıklı bir yapıya kavuşturma çabalarının başarıya ulaşmış sayılacağı söylenebilir. Etkili ve verimli sivil-asker ilişkileri demokratik toplumların, savaşacak güçte bir ordu ve kendi işlerini düzenleyecek güçte bir özgür toplumun her ikisinin de varlığını sürdürebilmesi için gereken dengeyi sağlamalarına olanak tanır (Burk, 1998).

Bu probleme ilk liberallerin önerdiği çözüm askeri ve sivil gücü ayırmak, askeri gücü sivil güce, onu da halka karşı sorumlu hale getirmek, savaş riskini azaltmak ve kalıcı barış beklentisini arttırmak şeklinde olmuştur (Burk, 1998). Bu yaklaşım tarzı günümüz batı demokrasilerinde yaklaşılmış, diğer ülkelerde de öykünülen, örnek alınan bir ideali yansıtmaktadır. Liberal düşünceden kaynağını alan demokratik teorinin ana konularından ve en önemlilerinden biri de, hükümet etme işi profesyonellere bırakıldığı halde halkın kontrolü elinde tutmasını sağlayacak araçlar oluşturmaktır. Sivil-asker ilişkileri de, tasarlanmış siyasi ajanların tasarlanmış askeri ajanları kontrol etmesini içeren özel bir uç örnektir (Feaver, 1996). İki esas ilke-ordu tarafından korunma ve ordudan korunma gereksinimi-birbiriyle çatışma halindedir çünkü birini güvenceye alma çabaları diğerini güvenceye alma çabalarını karmaşıklaştırmaktadır (Feaver, 1996).

9. Liberal Demokrasilerin İkilemleri

Hobbes'un Leviathan'ından başlayarak, klasik liberalizm, gücün yasal olarak kullanılabilmesi konularının sayısını azaltmak olarak anlaşılmış bir *deseküritizasyon* projesi olarak düşünülebilir. Liberaller tehdit ve hayatta kalma gibi söylemleri askeri kesimle sınırlandırıp, bireylerin birbirlerine güvenlik endişeleri temelinde davranmadıkları bir sivil toplum yaratmak amacını taşımışlardır. Liberal projenin idealist amacı önce güvenliği askeri kesime sıkıştırmak, sonra da güç kullanımının yasallığını aşındırarak nihayet güvenlik konularını ortadan kaldırmaktır. Sivil-asker ilişkilerini inceleyen araştırmacılar da bu ideale yaklaşılabilmesi için yapılması gerekenleri

ele aldılar. Devletin nihai özelliğini tartışırken akademisyenler ya düzen ve güvenlik veya özgürlük ve demokrasiye öncelik verdiler. Bu iki idealden her birinin diğerine maliyeti vardı (Martin, 1994). İkisinden biri tam olarak sağlanırsa diğerinden taviz verilecek, dolayısıyla eksikler oluşacaktı.

Liberal demokrasilerde sağlıklı sivil-asker ilişkilerine ulaşma yolunda karşılaşılan iki paradoks vardır. Bunlardan biri askeri yapının özgünlüğünün derecesiyle ilgilidir. Şu bir gerçektir ki subaylar kendine özgü yetenek, standart, teşkilat, fikir birliği ve hizmet ettikleri devlete olan mesleki sorumluluk duygusu ile özerk bir profesyonel yapı haline gelmişlerdir (Hun-tington, 1956). Ancak bu özgünlüğün ordunun operasyonel kapasitesini arttırdığı ileri sürülmekle beraber, demokrasi ve toplumun bir kurumu olarak içinden çıktığı halkı temsil etme konularında liberalleri tatmin etmediği açıktır. Burada bir özgünlük-itaat dengesinin kurulması gerektiği görülmektedir. Ordunun kendi içindeki birlik ve beraberliği açısından da bu dengenin kurulması önemlidir. Morris Janowitz, ordunun sivillere tabi olmasının kısmen sivil değerlerle anlamlı bir entegrasyonla mümkün olacağını savunur. Ona göre orduyu toplumdan ayıran her şey bu entegrasyonu tehdit eder (Avant, 1998).

Bu konuda önemli çalışmaları bulunan Christopher Dandeker'e göre hem ekonomik hem de sosyo-kültürel konularda ordunun özgünlüğü ile ilgili sorun şudur: Ordu, toplumu koruma işini sürdürmek için farklı olmaya ne şekillerde devam etmelidir? Ordu, özgünlüğünün bazı yönlerini, toplum değiştiği ve bu özgünlüğü ne kabul etmeye istekli, ne de bunların ordunun görevini etkili biçimde yapması için gerekli olduğuna inanmaması sebebiyle, ne şekillerde bırakmalıdır (Dandeker, 2001)? Bu sorulara verilecek kolay ve evrensel yanıtlar olmamakla beraber bazı örneklerle bakarak şu şekilde bir süreç yaşanacağı söylenebilir: Ordu teşkilatları, yalnızca operasyonel açıdan gerekli olduğunu gösterebildikleri geleneklerini korumak, dolayısıyla da, silahlı kuvvetlerin toplumda özgün bir yer işgal etmek iddiasına şüpheyle bakan medya ve sivil çıkar gruplarının eleştirileriyle mücadele etmek için baskı altında olacaklardır (Dandeker, 2001). Bu durumda kendileri de bu denge oluşturma sürecine katılma ihtiyacı hissedeceklerdir. Böylece paradokstan çıkabilmek için önemli adımlar atılmış olacaktır. Ancak Dandeker paradokstan çıkış için öncelikle sivil kurumların inisiyatif kullanması gerektiği görüşündedir. Ona göre silahlı kuvvetlerin çeşitli görevlerinde verimliliği

sağlamak için gereken askeri nitelikleri koruma gereksinimi ile ordu ve toplum arasında destekleyici bağların sağlanması ihtiyacı arasında bir denge oluşturmak, öncelikle, siyaset yapıcılarının görevidir (Dandeker, 2001).

İkinci paradoks ise gizlilik ile demokrasi dengesi oluşturmakta karşılaşılan problemdir. Bununla ilgili olarak Max Weber şöyle demiştir: "...devlet bürokrasisinin büyümesinin kaçınılmazlığı ve eşzamanlı olarak artan gücü karşısında, bu devasa yapılanmanın etkisini kontrol altına alabilecek bir gücün kalacağına garanti var mıdır? Bu sınırlı anlamdaki demokrasi bile nasıl mümkün olacaktır (Weber, 1977:1403)?" Weber'in sınırlı anlamdaki demokrasi olarak tanımladığı koşullarda çağdaş demokratik devletlerin çok önemli sorunlarından biri, ulusal güvenliğin gerekleri olan askeri planlar ve operasyonlarla ilgili gizlilik ile demokrasinin gereği olarak devletlerin yaptıkları ve yetkililerin davranışlarının vatandaşlar tarafından gerektiği şekilde incelenebilmesi arasındaki çatışmadır. Buradan hareketle, çağdaş demokratik devletlerin kültürel çelişkilerinden birinin, savunmasının neredeyse her zaman ya basın özgürlüğü gibi değerlerden taviz verilmesini, ya da savunma araçlarının bu değerlerden dolayı kısıtlanarak savunmasının etkisini azaltmasını gerektirmesi gerçeği olduğu söylenebilir. Gizliliğin en büyük işlevi gerçekleştirilen faaliyetlerin, özellikle de başarısızlıkların hesabını verme zorunluluğunu azaltmasıdır. Bu durum ise gerçek güvenlik endişelerinin haklı göstereceği sınırların ötesine geçmekte ve sonuçta giderek bir alışkanlık, hatta ihtiyaç haline gelebilmektedir Smith ve Smith, 1983:69).

David Segal (1994) bu tartışmadan şu sonucu çıkarmıştır: Bir demokrasi ya savaşlara bir eli bağlı hazırlanacak, ya da verilen tavizlerden geriye kalan demokrasiyi etkili biçimde koruyabilmek için biraz az demokratik olacaktır.

Yukarıda ele alınan Huntington da sivil kontrol isteği ve askeri güvenlik ihtiyacı arasında bir çatışma olduğunu kabul eder. Aynı zamanda sivil kontrolü artırma çabalarının bazılarının ordunun etkili bir savaş gücü olma özelliğine zarar verebileceğini de kabul eder, ancak yine de çatışmanın önlenilebileceğini düşünür. Bunun yolu olarak da objektif sivil kontrolü tanımlar. Bunu yaparken sivil kontrole bağımsız değişken, onun açıkladığı askeri güvenliğe de bağımlı değişken demek ve bu şekilde bir metodolojik varsayım geliştirmektedir. Objektif sivil kontrol arttıkça, askeri güvenlik de artacaktır (Feaver, 1996).

10. Sonuç

Ordunun sivil kontrolü nasıl sağlanacaktır? Bu çalışmada bu soruya farklı araştırmacıların verdikleri cevaplar ve bu olgunun bazı ülkelerde aldığı değişik biçimler ortaya kondu. Yahuda Ben Meir'in aktardığına göre, Yehoshafat Harkabi, Savaş ve Sstrateji'de, siviller ve askerler, siyasi ve askeri elitler arasındaki mantalite, geçmiş, yaklaşım, amaç ve ihtiyaç farklılıklarının kaçınılmaz olarak sürtüşmelere ve anlaşmazlıklara yol açtığını belirterek, bu durumun da sivil kontrole büyük bir meydan okuma olduğu tespitinde bulunur. Bununla beraber sivil kontrol, demokratik bir toplumda sivil-asker ilişkilerinin çok önemli bir ögesi olarak görülmektedir (Ben-Meir, 1995: 225).

Askeri ve sivil güç arasında kaçınılmaz olarak bir ilişki, bu ilişkinin de çeşitli boyutları vardır. Özellikle ulusal güvenlik ile ilgili konularda bu ilişkide yetki ve sorumluluk alanları arasındaki sınır belirsizleşebilir ve problemler ortaya çıkabilir. Bundan kaçınmak için bazı temel ilkeler ileri sürülebilir. Örneğin sivil otorite en azından ulusal amaçlar, savunma kaynaklarının dağılımı ve güç kullanımı ile ilgili politikaları kontrol etmelidir. Orduya ise askeri doktrin, disiplin, operasyonel planlama, iç teşkilat, general ve albay rütbeleri üstündeki terfiler ve operasyonlarda birimlerin taktik olarak yönlendirilmesi gibi konularda bir dereceye kadar haklı ve kazanılmış bir otorite sağlanabilir (Bland, 1999). Bir başka görüşe göre de iyi sivil-asker ilişkileri, sivil ve askeri alanların, sivillerin siyaseti belirlemeleri ve askerlerin de uygulamaları şeklinde ayrılması, siviller ve askerler için benzer toplumsal temeller ve sivil-asker değerleri arasında anlamlı bir entegrasyon, ve siviller ile askerler arasındaki ilişkilerle ilgili paylaşılan beklentilerle mümkün olabilir (Avant, 1998).

Yaşanan tecrübelerle hemen hemen kesinleşmiştir ki sivil hükümet etkisiz olduğu zaman yürütmenin orduyu kontrol etmesi mümkün değildir. Böyle bir durumda pek çok sivil-asker kombinasyonu olasıdır. Ordu, sivil politikacıların rızasıyla ya da rıza olmadan hükümeti ele alabilir, bunu onlar adına ya da onlara karşı yapabilir, bir sivil grubu bertaraf edip diğerini yerleştirmek için, ya da ordudaki rakipleri bertaraf etmek için de yapabilir (Perlmutter, 1969).

Ordunun sivil hükümetin bir organı olduğu göz önüne alınırsa, asıl prob-

lem şudur: sivil liderler, ordunun itaatinin denetlenmesinin gerekli ve masrafa değen bir durum olduğunu düşünüyorlar mı? Ve askeri liderler, sivil direktiflere uymanın mı yoksa göz ardı etmenin mi gerekli olduğuna inanıyorlar? Bu sorulara verilen cevaplardan biri, utilitarian rasyonel seçim teorisine dayanan bir analizdir. Yani teoride, sivil liderlerin orduyu gözlemlemelerine gerek yoktur, ordu da sivil politikaların uygulanmasını göz ardı etmeyecektir (Burk, 1998).

İyi sivil-asker ilişkilerinin nasıl olacağı konusundaki belirsizlik bunun halen üzerinde oldukça düşünülmesi gereken bir alan olduğunu göstermektedir. İyi sivil-asker ilişkileri için her iki tarafa da önemli görevler düşmektedir. Örneğin sivil liderlerin oldukça hassas olan ordu-siyaset ilişkisine zarar verecek hareketlerden kaçınmaları gerekmektedir beraber bunun nasıl olacağı konusunda evrensel kurallar yoktur. Ancak şu ilkenin genel kabul gördüğü söylenebilir: Komuta zincirini bay-pas ederek belli subay veya ordu birimlerine emirler vermeye çalışan bir siyasi lider pek çok ülkede sivil-asker ilişkilerine zarar verir ve bu durum orduyu siyasi sürece katma riskini de beraberinde getirir. Subaylar silahlı kuvvetleri uygun olmayan siyasi hareketlerden koruma konusunda sorumluluğu siyasi liderlerle paylaşırlar, bunu da orduyu apolitik bir biçimde idare ederek ve siyasileri kendilerinden uzak tutacak “komuta birliği” gibi kavramları uygulayarak yaparlar (Bland, 1999).

Bir sivil-asker ilişkileri rejimi yalnız oyunun kurallarını koyar; gerçek sivil kontrol siviller, subayları rejime bağlılıkları, yapacaklarını söyledikleri ve yaptıkları açısından hesaba çekebildikleri takdirde gerçekleşir. Bundan dolayı, ordunun sivil yönlendirilmesinin anahtarı sivil otoritenin subaylara hesap sordukları, davranışlarını üzerinde uzlaşmaya varılmış standartlara göre sorgulayıp inceleyebildikleri ve sonunda da yasaklayabildikleri ya da kumanda edebildikleri bir sorumluluk mekanizmasının oluşturulmasıdır. Sorumluluk mekanizması güçlü ve etkiliyse, kontrol de güçlü ve etkilidir (Bland, 1999).

Sivil kontrolün üstesinden gelmesi gereken çok önemli bir konu da askeri tavsiye ve fikirlerin siyasi tavsiyeler ve kamuoyu ile uygun şekilde bir araya getirilmesi gerekliliğidir (Ben-Meir, 1993: 225). Ordunun siviller tarafından sağlıklı biçimde kontrolü savaş işinin ne kadar belirsiz olduğunu anlayabilen ve en iyi eğitilmiş ve kendini en fazla adanmış askeri profesyonellerin bile hata yapabileceğini kabul eden sivil liderler gerektirir. Böyle

politikacılar sivil kontrol uygulayabilirler çünkü askeri değerleri takdir edebilir, en iyi subayın hangisi olduğunu ayırt edebilir ve siyasi ve askeri gerekliliklerin göreceli ağırlığını tartabilir. Denklem diğer tarafında ise, sivil-asker ilişkileri, savaşın idaresinde sivil endişelerin önceliğini anlayabilen ve hoşla gitse de gitmese de kendi alanlarına olan sivil müdahale ile başa çıkabilecek subaylar gerektirir. En üstte de, eşitliğe dayanmasa da, devlet adamları ve generalleri arasında bir diyalog gereklidir. Genel olarak bakıldığında, sivil-asker ilişkileri genel toplumdan farklı standartlara sahip bir ordu ve ordunun görüşlerini her zaman onaylamasa da bu farklılığı takdir edebilecek bir toplum gerektirir (Cohen, 1997). Ordunun sivil kontrolü, bu sorumluluğun sivil liderler ile subaylar arasında paylaşılmasıyla sağlanabilir ve sürdürülebilir. Sivil kontrol özellikle - devlet adına yasal olarak güç kullanmakla yetkilendirilmiş örgütlü bir kurum olan - ordunun devletin hâkim değerleri ve yasal olarak oluşturulmuş siyasi otoritesine tehdit oluşturulmasının engellenmesi için gereklidir. Ancak, sivil kontrolün oluşturulması ve sürdürülmesi asla orduyu kısıtlamaya yönelik, tek taraflı bir hareket değildir. Aksine, orduyu genel ulusal kurumlar sistemiyle bütünleştirmek, sorumluluk alanını mümkün olduğunca açık bir şekilde tarif etmek amacıyla yönelik bir karşılıklı taviz vermedir. Sonuç olarak bir demokrasi- de, kesin anayasal güvenceler ve yerleşmiş, kurumsallaşmış demokratik gelenekler, devleti ve orduyu iki çeşit tehlikeden korurlar: askeri hırsları olan, ya da orduyu siyasi amaçları için kullanabilecek politikacılar ve siyasi hırs- lara sahip askerler.

Abstract: After the domains of elected and military rulers were separated in the within history, difficulties arose in establishing civilian control in civil-military relations. Liberal democracies produced some solutions, which led to other kind of problems. History of liberal democracies in terms of civil-military relations has been a struggle between uniqueness of the military needed for its effective functioning and national security, on the one hand, and subordination of the military to elected representatives of people and democratic values, on the other. The conclusion of this paper is that establishment and sustainability of civilian control is not a single-sided effort to

restrict the army. Civilian control is integrating the military with general system of national institutions, and mutual concession aimed to define its area of responsibility as expressly as possible. If we are to construct sound civilian control in a democracy, institutionalized democratic traditions should accompany solid constitutional guarantees.

Keywords: Civilian Control, Civil-Military Relations, National Security.

Kaynakça

- Avant**, Deborah (1998), “Conflicting Indicators of ‘Crisis’” in American Civil-Military Relations” **Armed Forces and Society**, Volume 24, Number 3, Bahar 1998: 375-38.
- Ben-meir**, Yahuda (1995), **Civil-Military Relations in Israel**, New York: Columbia University Press.
- Berghahn**, Volker R. (1981), **Militarism: The History of an International Debate**, London, Oxford and Worchester: Berg Publishers Ltd.
- Bland**, Douglas (1999), “Managing the ‘Expert Problem’ in Civil-Military Relations”, **European Security**, Volume 8, Number 3, Güz 1999: 25-43.
- Bland**, Douglas (1999), “A Unified Theory of Civil-Military Relations”, **Armed Forces and Society**, Volume 26, Güz 1999: 7-25.
- Burk**, James (1993), “Morris Janowitz and the Origins of Sociological Research on Armed Forces and Society”, **Armed Forces & Society**, Volume 19, Number 2 (1993): 167-185.
- Burk**, James (1998), “The Logic of Crisis and Civil-Military Relations Theory: A Comment on Desch, Feaver, and Dauber”, **Armed Forces and Society**, Volume 24, Number 3, Bahar 1998: 389-446.
- Chittick**, William O. (1998), “The Politicization of Security Policy”, **The Journal of Politics**, Volume 50, Issue 1, Şubat 1988: 180-191.
- Cohen**, Eliot A. (1997), “Are U.S. Forces Overstretched? Civil-Military Relations”, **Orbis**, Bahar 1997.
- Dandeker**, Christopher (2001), “The Military in Democratic Societies”, **Society**, Volume 38, Issue 6, Eylül/Ekim 2001: 16-24.
- Dandeker**, Christopher (1994), “National Security and Democracy: The United Kingdom Experience”, **Armed Forces & Society**, Volume 20, Number 3: 353-374.

- Dauber**, Cori (1998), “The Practice of Argument: Reading the Conditions of Civil-Military Relations” **Armed Forces and Society**, Volume 24, Number 3, Bahar 1998: 435-446.
- Desch**, Michael (1998), “Soldiers, States, and Structures: The End of the Cold War and Weakening U.S. Civilian Control” **Armed Forces and Society**, Volume 24, Number 3, Bahar 1998: 389-405.
- Edmonds**, Martin (1990), **Armed Services and Society**, Boulder & San Francisco: West view Press.
- Etzioni-Halevy**, Eva (1996), “Civil-Military Relations and Democracy: The Case of the Military-Political Elites’ Connection in Israel”, **Armed Forces and Society**, Volume 22, Number 3, Bahar 1996: 401-417.
- Feaver**, Peter D. (1996), “The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz, and the Question of Civilian Control”, **Armed Forces and Society**, Volume 23, Number 2, Kış 1996: 149-178.
- Feaver**, Peter D. (1998), “Crisis as Shirking: An Agency Theory Explanation of the Souring of American Civil-Military Relations”, **Armed Forces and Society**, Volume 24, Number 3, Bahar 1998: 407-434.
- Finer**, S. E. (1975), **The Man on Horseback: Military Intervention into Politics**, Harmondsworth: Penguin.
- Gözübüyük**, A. Şeref (1985), **Yönetim Hukuku**, Ankara: S Yayınları.
http://www.amazon.com/exec/obidos/tg/detail/-/0674817362/ref=lib_rd_ss_TBCV/002-4250527-5072003?v=glance&s=books&vi=reader&img=28#reader-link
- <http://www.bsos.umd.edu/ius/Temp/History.html>
- <http://www.gov.harvard.edu/Faculty/Bios/Huntington.htm>
- <http://www.iss-eu.org/chaillot/chai23e.html> February 1996
- Huntington**, Samuel P. (1956), “Civilian Control and the Constitution”, **The American Political Science Review**, Volume L: 676-699.
- Huntington**, Samuel P. (1957), **The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations**, Cambridge: Harvard University Press.
- Huntington**, Samuel P. (1996), “Reforming Civil-Military Relations”, **Journal of Democracy**, Volume 6, Number 4, Şubat 1996: 9-17.
- Janowitz**, Morris (1957), “Military Elites and the Study of War”, **Conflict Resolution**, Volume 1, Number 1: 9-18.
- Lasswell**, Harold D. (1941), “The Garrison State: The Sociology of the Military”, **American Journal of Sociology**, XLVI, Ocak 1941: 455-468.
- Martin**, Michel Louis (1994), “National Security and Democracy: The Dilemma

from a French Perspective”, **Armed Forces and Society**, Volume 20, Number 3, Bahar 1994: 395-421.

Öke, Mim Kemal (2002), **Din-Ordu Gerilimi**, İstanbul: Alfa Yayınları.

Özdemir, Hikmet (1993), **Rejim ve Asker**, İstanbul: İz Yayıncılık

Öztürk, Metin (1993), **Ordu ve Politika**, Ankara: Gündoğan Yayınları.

Perlmutter, Amos (1969), “The Praetorian State and the Praetorian Army”, **Comparative Politics**, Volume 1, Number 3, Nisan 1969: 382-404.

Segal, David R. (1994), “National Security and Democracy in The United States”, **Armed Forces and Society**, Volume 20, Number 3, Bahar 1994: 375-393.

Shively, W. Philips (1995), **Power and Choice: An Introduction to Political Science**, New York: McGraw-Hill

Smith, Dan and Ron **Smith** (1983), **The Economics of Militarism**, London: Pluto Press.

Sorensen, Henning (1994), “New Perspectives on the Military Profession: The I/O Model and Esprit de Corps Reevaluated”, **Armed Forces and Society**, Volume 20, Number 4, Yaz 1994: 599-617.

Weber, Max (1977), **Parliament and Government in a Restructured Germany**, Berkeley, CA: University of California Press.